

УДК 94(477/7)

Волканова Н. В.,

викладач кафедри української і всесвітньої історії та культури, Ізмаїльський державний гуманітарний університет (Україна, Ізмаїл), nivolkanova@gmail.com

МАТЕРІАЛЬНА ДОПОМОГА АРМІЇ З БОКУ БЕССАРАБСЬКИХ АРИСТОКРАТІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО–ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877–1878 РР.

Кожна війна, в якій брала участь Російська імперія, викликала посилення благодійної діяльності на користь армії. У такий складний час усі верстви населення країни вважали за свій обов'язок надати посильну допомогу армії. Важливу роль у цьому процесі грали представники аристократії Бессарабії. Дворяни разом з іншими верствами населення активно допомагали армії, проте, на відміну від купців, міщан, кріпаків, представники нобілітету мали значні статки, що грали провідну роль у веденні війни. Метою статті є дослідження місця та ролі дворянства Бессарабії в матеріальній допомозі армії під час військового конфлікту 1877–1878 рр. Для її реалізації нами були використані методи системного аналізу, конкретизації та історико-системний. Доведено, що аристократи Бессарабської губернії під час російсько–турецької війни 1877–1878 рр. активно жертвували натільну білизну, теплі речі, перев'язувальний матеріал для військовослужбовців.

Ключові слова: дворянство, Бессарабія, благодійність, російсько–турецька війна 1877–1878 рр., матеріальне забезпечення.

Надання благодійної допомоги в Україні має давні традиції. Історики знаходять коріння співчутливого ставлення до ближнього ще у звичаях давніх слов'ян. ХІХ ст. стало переломним у розвитку благодійності: в пореформеній Російській імперії були видані численні закони і встановлені неписані правила, завдяки яким соціальна політика держави, громадська та приватна благодійність придбали обриси системи й отримали потужний імпульс до розвитку. На кінець ХХ ст. припав час тяжкого військового зіткнення – російсько–турецької війни 1877–1878 рр. В цей час благодійність стає трендом еліти. У здійсненні добродійної діяльності велику роль відіграв фактор особистості самого благодійника. Станова приналежність мала суттєве значення для формування соціальних ролей, тому походження визначало долю людини. Добродійна діяльність була справою заможних, насамперед, представників аристократичної верстви [1, с. 166]. За розмірами благодійності перше місце посіли представники заможних дворянських родів. Не залишились осторонь цього процесу й бессарабські аристократи.

Аналіз досліджень останніх років свідчить, що різні аспекти діяльності дворян Бессарабії періоду ХІХ–ХХ ст. знайшли достатнє висвітлення в науковій літературі. Зокрема, вітчизняні історики у своїх роботах аналізують правові засади оформлення дворянства Бессарабії, особливості його нобілітації та внутрішньої стратифікації (Л. Циганенко [2]), добродійну, підприємницьку і торгово–фінансову діяльність (Н. Гончарова [3], М. Башли [4]). Однак слід відзначити, що є певне коло питань, яке сьогодні залишилося поза увагою науковців та потребує детального вивчення. Тому метою статті є дослідження місця та ролі дворянства Бессарабії в матеріальній допомозі армії під час військового конфлікту 1877–1878 рр.

Під час російсько–турецької війни 1877–1878 рр. серед усіх станів держави спостерігався сплеск благодійної діяльності. Збільшення кількості постраждалих у період воєнного часу призвело до зростання громадської ініціативи з надання допомоги в усіх регіонах Російської імперії. Люди не скупилися

на щедрі пожертви, збираючи на потреби армії велику кількість гуманітарної допомоги.

З початком військового конфлікту бессарабські дворяни активізували свою діяльність у справі благодійної допомоги. Так, у квітні 1877 р. болгарським сім'ям, постраждалим від турецького ярма, було зібрано та передано 313 фунтів теплих речей [4]. Окремо бессарабське дворянство брало активну участь у зустрічі на станції м. Кишинів санітарних потягів із хворими та пораненими воїнами [5, арк. 1].

У 1877 р. для полегшення управління й нагляду за діяльністю місцевих комітетів Товариства піклування хворих і поранених воїнів Російська імперія була розділена на 10 шпитальних округів. Бессарабська губернія разом із Херсонською увійшли в перший прикордонний район, на території якого було розташовано найбільшу кількість лікувальних закладів – 24 на 2 000 ліжок [6]. В цей час існували лазарети трьох типів: місцеві, летючі й висувні. Останні мали дуже важливе значення, тому що вони діяли безпосередньо на полі бою, де не було можливості транспортування поранених. У свою чергу, існували вони виключно на гроші благодійників [7, с. 16].

На початковому етапі війни в Бессарабії діяло 2 постійних шпиталів в м. Бендери (на 207 місць) та м. Тирасполь (на 415 місць), очна санітарна лікарня і лазарет у м. Кишинів (по 200 місць), 9 військово–тимчасових шпиталів (Оргєєвському повіті – 3, Акерманському повіті – 2, Бендерському повіті – 1, м. Кишинів – 1, м. Бельди – 1, м. Тирасполь – 1). До кінця війни їх чисельність постійно розширювалася [8, с. 11–12]. Загалом під час війни на українських теренах було створено 52 шпитали, розрахованих на 5 600 ліжок [9, с. 9].

У цей час забезпечення шпиталів залишалося складною справою: не було ні транспортних засобів для перевезення поранених, ні професійних лікарів, ні навіть у повному обсязі перев'язувального матеріалу. Для забезпечення належного нагляду за постраждалими воїнами дворянський стан Бессарабії продовжив справу речових пожертв. Зі звіту Кишинівського дамського комітету стає відомо, що з травня по липень 1877 р. ними було зібрано 3 866 арш. полотна для виготовлення бинтів, із них 500 арш. були закуплені коштом комітету, а інші – пожертвовані дворянками Бессарабської губернії, серед яких найбільш щедрими були – А. Гріпберг (941 арш.), Є. Лоран (759 арш.) та З. Кешко (400 арш.). Ми бачимо, що Зінаїда Кешко під час військового конфлікту 1877–1878 рр. продовжила свою благодійну діяльність, яку вона розпочала ще в період Східної війни, під час якої пожертвувала 20 фунтів корпії. З пожертвованого матеріалу було передано 800 арш. бинту в шпиталі м. Кишинів. Окремо Я. Бонгард передав 2 термометри [10].

11 листопада 1877 р. у зв'язку зі збільшенням потоку хворих і поранених представниці комітету відкрили в будинку купця Б. Качана лікарню на 20 воїнів. Для її обладнання Є. Шуманська пожертвувала 5 ліжок з подушками, ковдрами та білизною, 5 столів із графинами, склянками і підносами; І. Чубарова – 12 тарілок, К. Марковська – чавунну піч. Члени кишинівського товариства також кожного місяця передавали по 2,5 пуди мила для збереження чистоти в лікарні. Наприкінці листопада лікарню відвідав інспектор по лікарняних закладах Київського та Одеського військових округів генерал–ад'ютант А. Кушелєв. У своєму звіті він

ззначав, що «... лазарет знаходиться в гарному стані», і просив передати подяку благодійникам за виконану роботу [11].

Вживалися заходи із забезпечення поранених і хворих воїнів під час холоду. Під час російсько–турецької війни 1877–1878 рр. на станції м. Кишинів діяв пункт для постраждалих на полі бою військовослужбовців. З наступом холодів вони потребували теплої одягу, особливо в цей час не вистачало кожухів, кофр. Для забезпечення постраждалих воїнів було вирішено звернутися за допомогою до місцевого нобілітету. Дворяни відгукнулися на заклик і передали теплий одяг для 100 воїнів.

Ще одним напрямом благодійної роботи представниць вищого стану Бессарабії стало відкриття швейних майстерень із виготовлення речей для солдатів. Одна з них була обладнана при кишинівському дитячому притулку, доглядачкою обрали Ю. Журавську. Серед представниць бессарабської аристократії активно брали участь у діяльності швейної майстерні М. Семиградова, Г. Нарішкіна, А. Крісті, Е. Катаказі, О. Маркова, Є. Угрюмова, С. Лазо. За 1877–1878 рр. було пошито 1 222 сорочки, 1 176 кальсонів, 1 778 простирадл, 320 фуфайок, 855 косинок, 1 525 пар панчо, 2 400 рушників, 193 халати, 353 подушки, 10 000 аршин бинта. Ще одна майстерня була відкрита в м. Бендери під заступництвом Є. Лоран [12].

Третя швейна майстерня розпочала свою роботу 4 липня 1877 р. в будівлі духовної семінарії м. Кишинів. Вона була більша за масштабами і упродовж усієї війни забезпечувала воїнів необхідними речами. Припинила свою діяльність майстерня лише 13 травня 1878 р.

Спочатку передбачалося, що швейна буде працювати тричі на тиждень, але у зв'язку зі збільшенням бажаних допомогти майстерні прискорити пошиття одягу, з 30 вересня 1877 р. швейна початку працювала 4 рази на тиждень.

Для роботи швейних майстерень благодійниці активно жертвували полотном. Наприклад, дворянка А. Дукантоні надала для швейної 108 арш., К. Шишко – 103 арш., І. Руссо – 100 арш.

Деякі дами самостійно взялися за шиття й виготовлення в'язаних речей. У результаті було вироблено понад 10 000 речей, серед яких – 3 395 сорочок, 3 489 кальсонів, 900 фуфайок, 100 фартухів. Частина речей була відправлена на фронт для Рушукського і Шипкінського полків.

Представниці нобілітету інших повітів Бессарабії також бажали взяти участь у забезпеченні армії теплими речами. Так, сорокські дворянки пошили та передали до кишинівського дамського комітету – 161 фуфайку, 153 пари кальсонів, 120 пар панчіх, 56 рушників, а для санітарного персоналу – 10 халатів, 17 ковпаків [13].

До середини 1877 р. було створено три центральних склади (Петербурзький, Московський, Кишинівський), куди пересилалися речі з місцевих складів. Із центральних складів речі переправлялися на склади, які розташовувалися в Яссах, Одесі та Єлисаветграді. Наприклад, один тільки Кишинівський склад із липня 1877 р. по жовтень 1878 р. отримав і надіслав 1 861 транспорт з необхідними речами та медикаментами. Тільки від швейної майстерні м. Кишинів склад отримав 10 570 шт. одягу.

В період військового конфлікту 1877–1878 рр. кращою стала організація доставки пожертвуваних військовослужбовцям. Зібрані пожертви спочатку передавалися дворянкам, які пакували їх та особисто займалися доставкою на фронт. Так, узимку 1878 р. усі пожертвовані бессарабським нобілітетом теплі речі були спаковані у три тюки дворянкою Г. Нарішкіною та відправлені через представника Червоного Хреста до діючої армії [14]. Окремо по лазаретах було відправлено власні пожертвування Ганни Миколаївни: 100 сорочок, 50 фуфайок, 50 пар вовняних панчіх і 50 паперових хусток [15].

Члени Кишинівського дамського комітету активно жертвували натільну білизну, одяг та предмети першої необхідності, яких у той час дуже бракувало військовослужбовцям. Найбільше було передано рушників (123 шт.), гудзиків (552 шт.), голок (850 шт.). М. Демі пошила 1 008 штук натільної білизни та передала її Флорештській лікарні. За цей благодійний вчинок Марія Осипівна була обрана покровителькою цього медичного закладу [16, с. 59].

Важливим напрямом роботи тарутинського комітету Товариства піклування про поранених і хворих воїнів було утримання лікарняних ліжок у шпиталях. Під час російсько–турецької війни 1877–1878 рр. забезпечили функціонування 30 ліжок та виликували 52 хворих воїнів. Окремо Товариство забезпечувало речами інші лікарні. Наприклад, комратському лазарету був переданий пух для 36 подушок, кишинівському – 100 подушок, а для бендерського евакуаційного пункту – 20 ліжок, 20 покривал, 20 простирадл, 20 носових хусток, 10 подушок, 8 наволочок [17].

Представники бессарабського нобілітету активно жертвували військовослужбовцям посуд. Так, І. Фукса передав 36 чайних ложок, С. Лівшиця – 24 склянки і графин, С. Розенберг – 6 склянок з блюдцями, Я. Бонгардт – 12 блюдець і 4 підноси.

Після виходу з лазаретів багато солдат під час війни 1877–1878 рр. ще довгий час потребували медичного догляду. Представниці дамського комітету 21 квітня 1878 р. відкрили в м. Кишинів притулок для демобілізованих за станом здоров'я воїнів на 50 осіб. Патронат приймав солдат, які потребували медичної допомоги. Відразу з Габровського шпиталю на лікування поступив 21 воїн [18].

Таким чином, під час російсько–турецької війни 1877–1878 рр. простежується сплеск благодійної діяльності з боку аристократів. У цей час для належного матеріального забезпечення армії дворянський стан Бессарабії продовжив справу речових пожертв, розпочату під час Східної війни. Була проведена активна робота з надання постраждалим воїнам перев'язувального матеріалу. Разом із тим набули розвитку нові форми допомоги, зокрема відкриття та укомплектування лікувальних закладів. Для цих потреб аристократи в 1877 р. жертвували ліжка, постільну білизну й посуд. Гострою проблемою під час військового конфлікту 1877–1878 рр. постала нестача теплих речей. З метою забезпечення одягом військовослужбовців дворянки відкрили в Бессарабії 3 швейні майстерні. Представниці аристократії не лише збирали пожертви, організовували роботу у швейних, але й самостійно бралися за виготовлення речей для солдатів.

Перспективу подальшого наукового пошуку ми вбачаємо в поглибленому дослідженні добродійної діяльності бессарабської аристократії в період військового конфлікту 1877–1878 рр., зокрема участі дворян Бессарабії в організації благодійних заходів.

Список використаних джерел

1. Гветадзе, ІГ., 2013. 'Доброчинна та просвітницька діяльність іноземців на Півдні України (40–ві рр. XIX – початок XX ст.)', Донецьк: *Донбас*, 390 с.
2. Циганенко, ЛФ., 2010. 'Дворянство Півдня України (друга половина XIX ст., 1917 р.): Монографія', Ізмаїл: *СМІЛ*, 384 с.
3. Гончарова, НО., 2015. 'Доброчинні ініціативи дворян у Бессарабській губернії', *Гуржійські історичні читання*, Вип.10, с.96–98.
4. Башли, МІ., 2013. 'Російське дворянство в історії Бессарабії (70–ті рр. XIX ст., початок XX ст.)', *Матеріали десятої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Україна наукова» (24–26 грудня 2013 р.)*, К.: *Меганом*, с.1–3.
4. 'Бессарабские губернские ведомости', 1877, №27, 9 квітня.
5. 'Національний архів Республіки Молдова', ф.88. Бессарабське дворянське депутатське зібрання (1822–1917 рр.), оп.1, spr.1976. Листування з бессарабським губернатором, повітовими предводителями дворянства про збір пожертвувань серед бессарабського дворянства на користь Червоного Хреста. 18 червня 1877 – 11 листопада 1878 рр., 23 арк.
6. 'Бессарабские губернские ведомости', 1877, №55, 16 липня.
7. 'Обзор деятельности состоящего под покровительством Ея императорского Величества общества попечения о больных и раненых воинах с начала нынешней войны', 1877, СПб.: *Типография и хромолитография А. Траншеля*, 50 с.
8. 'Сборник материалов по русско-турецкой войне 1877–1878 гг. на Балканском полуострове. Выпуск II. Журнал военных действий, веденный в полевом штабе', 1898, СПб.: *Военная типография*, 457 с.
9. Кармалюк, СП., 1998. 'Діяльність організації Червоного Хреста в Україні в 1867–1920 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01', *Чернівецький держ. ун-т ім. Ю. Федькович*, Чернівці, 16 с.
10. 'Бессарабские губернские ведомости', 1877, №98, 14 грудня.
11. 'Бессарабские губернские ведомости', 1877, №86, 14 листопада.
12. 'Кишиневские Епархиальные Ведомости', 1877, №13, 1–15 липня.
13. 'Бессарабские губернские ведомости', 1877, №100, 24 грудня.
14. 'Бессарабские губернские ведомости', 1878, №2, 11 січня.
15. 'Бессарабские губернские ведомости', 1878, №49, 10 липня.
16. 'Сборник Бессарабского земства, издаваемый губернскою земскою управою за 1877 г., №3', 1878, Кишинев: *Земская типография*, 125 с.
17. 'Бессарабские губернские ведомости', 1878, №67, 30 серпня.
18. 'Бессарабские губернские ведомости', 1878, №19, 11 березня.

References

1. Gvetadze, IG., 2013. 'Dobrochynna ta prosvitnyts'ka dijaj'nist' inozemciv na Pivdni Ukraïny (40–vi rr. XIX – pochatok XX st.) (Charitable and educational activities of foreigners in the south of Ukraine (40–ies of the XIX – early XX centuries))', *Donec'k: Donbas*, 390 s.
2. Cyganenko, LF., 2010. 'Dvorjanstvo Pivdnja Ukraïny (druga polovyna XIX st., 1917 r.): Monografija (Nobility of the South of Ukraine (second half of the nineteenth century, 1917): Monograph)', *Izmail': SMYL*, 384 s.
3. Goncharova, NO., 2015. 'Dobrochynni iniciatyvy dvorjan u Bessarabs'kij gubernii' (Benevolent Initiatives of the Nobles in Bessarabia Province)', *Gurzhii'vs'ki istorychni chytannja*, Vyp.10, s.96–98.
4. Bashly, MI., 2013. 'Rosijs'ke dvorjanstvo v istorii' Bessarabii' (70–ti rr. XIX st., pochatok XX st.)', *Materialy desjatoi' Mizhnarodnoi' naukovo-praktychnoi' internet-konferencii' «Ukraïna naukova» (24–26 grudnja 2013 r.)*, K.: *Meganom*, s.1–3.
4. 'Bessarabskie gubernskie vedomosti (Bessarabian provincial statements)', 1877, №27, 9 kvitnja.
5. 'Nacional'nyj arhiv Respubliky Moldova (National Archives of the Republic of Moldova)', f.88. Bessarabs'ke dvorjans'ke deputats'ke zibrannja (1822–1917 rr.), op.1, spr.1976. Lystuvannja z bessarabs'kym gubernatorom, povitovymy predvoditeljamy dvorjanstva pro zbir pozhertvuvan' sered bessarabs'kogo dvorjanstva na koryst' Chervonogo Hresta. 18 chervnja 1877 – 11 lystopada 1878 rr., 23 ark.

6. 'Bessarabskie gubernskie vedomosti (Bessarabian provincial statements)', 1877, №55, 16 lypnja.

7. 'Obzor dejatel'nosti sostojashhego pod pokrovitel'stvom Eja imperatorskogo Velichestva obshhestva popечeniya o bol'nyh i ranenyyh voïnah s nachala nyneshnej voïny (An overview of the activities of the Imperial Majesty's patronage of the care society for sick and wounded soldiers since the beginning of the current war)', 1877, SPb.: *Tipografija i hromolitografija A. Transhelja*, 50 s.

8. 'Sbornik materialov po rusko-tureckoj voïne 1877–1878 gg. na Balkanskom poluostruve. Vypusk II. Zhurnal voennyh dejstvij, vedennyj v polevom shtabe (Collection of materials on the Russian – Turkish war of 1877–1878 on the Balkan Peninsula. Release II. Journal of hostilities kept in the field headquarters)', 1898, SPb.: *Voennaja tipografija*, 457 s.

9. Karmaljuk, SP., 1998. 'Dijaj'nist' organizacij Chervonogo Hresta v Ukraïni v 1867–1920 rr.: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 (Activities of the Red Cross organizations in Ukraine in 1867–1920 years: dissertation ... candidate of historical sciences: 07.00.01)', *Chernivec'kyj derzh. un–t im. Ju. Fed'kovych*, Chernivci, 16 s.

10. 'Bessarabskie gubernskie vedomosti (Bessarabian provincial statements)', 1877, №98, 14 grudnja.

11. 'Bessarabskie gubernskie vedomosti (Bessarabian provincial statements)', 1877, №86, 14 lystopada.

12. 'Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti (Chisinau Diocesan Sheets)', 1877, №13, 1–15 lypnja.

13. 'Bessarabskie gubernskie vedomosti (Bessarabian provincial statements)', 1877, №100, 24 grudnja.

14. 'Bessarabskie gubernskie vedomosti (Bessarabian provincial statements)', 1878, №2, 11 sichnja.

15. 'Bessarabskie gubernskie vedomosti (Bessarabian provincial statements)', 1878, №49, 10 lypnja.

16. 'Sbornik Bessarabskogo zemstva, izdavaemyj gubernskoju zemskoju upravoju za 1877 g., №3 (Collection of Bessarabian Zemstvo, published by the provincial district council for 1877, №3)', 1878, Kishinev: *Zemskaja tipografija*, 125 s.

17. 'Bessarabskie gubernskie vedomosti (Bessarabian provincial statements)', 1878, №67, 30 serpnja.

18. 'Bessarabskie gubernskie vedomosti (Bessarabian provincial statements)', 1878, №19, 11 bereznja.

Volkanova N. V., teacher of Ukrainian and World History and Culture, Izmail State University of Humanities (Ukraine, Izmail), nvolkanova@gmail.com

Welfare help to the army from the Bessarabia aristocrats during Russo–Turkish war of 1877–1878

In each war where the Russian Impair was participated there was a strengthening charitable activity to the good of the army. In such difficult time all population stratum of the country considered that it was their obligation to give a strong help to the army. The representatives of the Bessarabia aristocrats were played an important role in this process. Nobilities, with another population stratum of the Russian Impair helped very active to the army, but as compared to the staplers, citizens and bonded peasants representatives of the nobility had significant status, which were played a great part of conducting war. The purpose of the article is to study the place and the role of the nobility of the Bessarabia in welfare assistance to the army during military conflict of 1877–1878. For its implementing we used methods of system analysis, specification and historical system. It was proved that the aristocrats of Bessarabia province during the Russo–Turkish War of 1877–1878 sacrificed actively undergarments, warm clothes, dressing material for military personnel.

Keywords: Nobility, Bessarabia, charity, the Russian–Turkish War of 1877–1878, welfare help.

* * *

УДК 94(410):061.231–058.243:070(470+571)

Ботіка Т. С.,

кандидат історичних наук, Одеська національна академія харчових технологій (Україна, Одеса), btatiana654@gmail.com

АНГЛІЙСЬКИЙ ТРЕД-ЮНІОНІЗМ НА СТОРІНКАХ РОСІЙСЬКИХ ЧАСОПИСІВ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Розглядаються повідомлення про англійські тред-юніони, опубліковані на сторінках російських часописів. Аналізується специфіка створення тред-юніонів та виявлені їхні характерні особливості.

Ключові слова: Велика Британія, тред-юніони, суспільство, робітничий рух, спілка, російські часописи.